

УДК: 343.852:343.541

Катерина Плутицька,

аспірантка Запорізького національного університету

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАПОБІГАННЯ ПРИМУШУВАННЮ ДО ВСТУПУ В СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК

У статті досліджується спеціально-кримінологічне запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок та визначаються його заходи.

Ключові слова: примушування до вступу в статевий зв'язок, спеціально-кримінологічне запобігання, заходи загальносоціального запобігання.

Запобігання злочинності — одне з першочергових завдань кримінальної політики держави. Спеціально-кримінологічне запобігання, будучи одним із видів запобігання злочинності являє собою діяльність, здійснювану державними органами, громадськими організаціями, соціальними групами і громадянами, спрямовану на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущенню вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [1].

Питання спеціально-кримінологічного запобігання злочинності, у тому числі сексуальній, перебувало у полі зору таких науковців, як Ю. Антонян, А. Закалюк, О. Джуца, А. Лукаш, О. Ісаєв, О. Синеокий та інших. Але заходи спеціально-кримінологічного запобігання саме примушуванню до вступу в статевий зв'язок залишаються не висвітленими у вітчизняній науковій літературі.

Метою статті є дослідження спеціально-кримінологічного запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок та визначення основних його заходів.

Заходи спеціально-кримінологічного запобігання взаємопов'язані із загальносоціальними заходами, строго цілеспрямовані, спеціалізовані, локалізовані в часі й просторі стосовно певних строків проведення, різних галузей людської діяльності тощо [2].

Наприклад, визнання в Україні існування проблеми насильства стосовно жінок (адже саме жінки у переважній більшості випадків стають жертвами примушування до вступу в статевий зв'язок) і включення її до національних пріоритетів повинно сприяти розвитку спеціальних заходів щодо нейтралізації й мінімізації криміногенних факторів, які викликають сексуальне насильство.

Держава повинна не тільки передбачи-

ти у нормативно-правових актах, а й втілювати у життя такі заходи запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок і загалом сексуального насильства, як:

— проведення тренінгів та навчання співробітників правоохоронних органів гендерної чутливості;

— створення мережі безкоштовної консультативної допомоги для осіб, які стали жертвами сексуальних злочинів, у тому числі й примушування до вступу в статевий зв'язок;

— створення інституціональних механізмів, що забезпечують безпеку й конфіденційність для потерпілих від таких злочинів у вигляді державних кризових центрів, і підтримка існуючих неурядових кризових центрів, розширення їхньої мережі в регіонах;

— розробка й впровадження програм роботи з особами, які вчинили сексуальні злочини, у тому числі примушування до вступу в статевий зв'язок (реабілітаційні програми);

— проведення моніторингу й аналізу ефективності застосовуваних заходів щодо запобігання сексуальному насильству;

— забезпечення виконання існуючого національного антидискримінаційного законодавства щодо роботодавців державного й приватного секторів, які допускають дискримінацію за ознакою статі, і встановлення міри їхньої відповідальності;

— внесення змін до ст. 154 КК України у вигляді кваліфікуючих ознак, які б передбачали такий спеціальний суб'єкт злочину, як працівники правоохоронних органів. Також при вчиненні примушування до вступу в статевий зв'язок повинні розглядатися як вчинені за обтяжуючих обставин, злочини щодо певної категорії осіб: діти, які не досягли 14 років, недієздатні громадяни, а також особи, не здатні внаслідок старості, хвороби або безпомічного стану захистити

самі свої права та інтереси [3];

— підготовка й реалізація спеціальних програм щодо сексуального й статевого виховання молоді;

— проведення широких наукових досліджень даної проблеми й спеціалізованого навчання відповідних співробітників міністерств і відомств, організацій неурядового, приватного секторів і ЗМІ з питань запобігання сексуальним домаганням і примушування до вступу в статевий зв'язок як одного з його різновидів;

— організації конференцій для країн Європи та інших регіонів із залученням неурядових організацій для вироблення заходів щодо співробітництва, обміну інформацією й ноу-хау в даній сфері, і разом з тим обмеження поширення інформаційних носіїв, що пропагують насильство й жорстокість.

Необхідне також спеціалізоване навчання дільничних інспекторів, які ближче всього перебувають до населення й здійснюють на закріплених ділянках певні види запобігання, а також навчання суддів і співробітників медичних установ.

Організацією Amnesty International (Міжнародна амністія) разом із представниками органів поліції й експертами з різних країн світу були розроблені міжнародні стандарти діяльності правоохоронних органів, які вимагають від усіх урядів вживання необхідних заходів для інструктування посадових осіб правоохоронних органів у період їх первинного навчання, а також наступного навчання й занять на курсах з положень національного законодавства відповідно до документа ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку» й іншими основними міжнародними нормами дотримання прав людини стосовно посадових осіб правоохоронних органів.

Міжнародні стандарти повинні бути доведені до відома широкої громадськості й дотримуватися за будь-яких обставин. Вони повинні знайти відображення в національному законодавстві й у практиці його застосування, а також у регулярних звітах про їх виконання. Відповідно до рекомендацій ООН всі уряди повинні проводити активну й прозору політику інтеграції гендерного аспекту в розробку планів й проведення навчання, а також у розвиток і реалізацію політики для посадових осіб правоохоронних органів.

Згідно з результатами нашого дослідження (анкетування співробітників прокуратури та міліції) запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок у своїй

діяльності здійснюють лише 16,6% працівників прокуратури і міліції. 47,37% працівників зазначених органів здійснюють таку діяльність, але рідко, а 36,06% взагалі не здійснюють заходи щодо запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок.

Значними перешкодами в ефективному запобіганні примушуванню до вступу в статевий зв'язок є латентний характер цього злочину і відсутність методик його розслідування.

Беручи до уваги недовіру населення до правоохоронних органів та взагалі небажання повідомляти про вчинення примушування до вступу в статевий зв'язок, функцію подачі заяви про вчинений злочин за згодою потерпілої особи могли б взяти на себе соціальні служби (кризові центри) або навіть відповідні відділи, створені на підприємствах, в установах, організаціях, їх службові особи. Це стосується тих випадків, коли потерпіла особа не в змозі здійснювати захист своїх прав та інтересів, наприклад через хворобливий стан. Для цього було б корисно доповнити кримінально-процесуальне законодавство процедурою порушення кримінальної справи за заявою від імені службової особи підприємства, установи, організації, закладу освіти або представника профспілки за згодою потерпілої особи, у випадках, коли потерпіла особа у такій справі, через свій безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин не може захистити свої законні інтереси.

Необхідно зазначити, що стосовно як примушування до вступу в статевий зв'язок, так і сексуальних домагань взагалі, чинне законодавство України поки що не містить положень, що прямо регулювали б це питання. На нашу думку, це пов'язане з тим, що цей феномен відкрито не обговорюється української спільнотою і широка громадськість знайома з ним на рівні стереотипних уявлень, асоціюючи це явище виключно з США.

Крім того, відсутні чіткі й об'єктивні критерії оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів. Пов'язано це, очевидно, з уявленнями про злочинність як явище, стан якого обумовлений, головним чином, ефективністю роботи зазначених органів. Звідси укриття злочинів від реєстрації, необґрунтовані відмови в порушенні кримінальних справ. У результаті підривається принцип неминучості покарання, а населення перестає вірити в силу закону і його справедливість. Обстановка в цьому плані може значно покращитися, якщо розглядати злочинність із криміно-

логічних позицій, насамперед, як соціально обумовлене явище, стан, динаміка й структура якого залежать від економічного стану й морального рівня суспільства [4]. Це дозволить певною мірою зняти проблему штучної латентності.

З іншого боку, можливо, варто розробити мінімальні стандарти (індикатори) дотримання прав громадян, залучених у кримінально-процесуальну й оперативно-розшукову діяльність правоохоронних органів [5; 6] і зобов'язати їх надавати періодичну інформацію (звіти) про дотримання даних стандартів або здійснювати моніторинг за їхнім дотриманням силами незалежних громадських організацій (цивільний контроль).

Як стандарти можуть бути використані, наприклад, такі:

- стандарт дотримання права на особисту фізичну, психологічну й іншу безпеку громадян, залучених у сферу діяльності правоохоронних органів;

- стандарт неприпустимості будь-якого тиску на громадян з метою відмови від подання заяв, повідомлень про злочини;

- стандарт гарантій збереження конфіденційності інформації й інших стандартів.

Як показують дослідження, одним із успішних способів зниження кількості сексуальних домагань (і примушування до вступу в статевий зв'язок як одного з його різновидів) на робочому місці та у навчальних закладах є широко використовувана в США та деяких країнах Європи практика пред'явлення потерпілими цивільних позовів до відповідних посадових осіб або роботодавців.

Ми також не виключаємо можливості регулювання певних суспільних відносин у зазначеній сфері нормами цивільного, трудового законодавства. На нашу думку, таку систему має сенс запровадити і в Україні, а саме: зобов'язати керівників компаній організувати проведення тренінгів, семінарів, присвячених проблемним питанням примушування до вступу в статевий зв'язок, а в широкому сенсі – сексуальним домаганням, на підприємствах з великим штатом працівників (більше 100) та командно-адміністративною системою управління, створювати відділи або посади для спеціально уповноважених осіб, які здійснювали б нагляд, приймали скарги та повідомлення про неналежну поведінку та могли б надати допомогу.

Останнім часом велика увага приділяється також наданню психологічної допомоги жертві [7]. При цьому концепція допомоги жертвам примушування до вступу

в статевий зв'язок базується на усвідомленні проблеми як потерпілою особою, злочинцем, так і громадськістю. Головна умова – не обвинувачувати жертву, а допомогти їй змінитися через розширення рольового репертуару, формування комунікативних та інших навичок.

Засоби масової інформації також повинні, нарешті, адекватно відреагувати на проблему примушування до вступу в статевий зв'язок. Наприклад, телебачення – через зміну ставлення до показу фільмів зі сценами насильства (показ у нічний час на певних каналах, платний доступ до цих каналів через спеціальні декодери), створення ігрових передач, що включають елементи соціально-психологічних і кримінологічних знань, що дають уявлення про природу міжособистісних конфліктів, їх наслідки і методи правовірного вирішення. Подібні знання необхідно поширювати серед населення й через інші засоби масової інформації – радіопередачі, публікації в періодичних виданнях, рекламні щити, буклети тощо.

У спеціально-кримінологічному запобіганні примушуванню до вступу в статевий зв'язок велику роль повинні відігравати і неурядові організації (далі – НУО) як суб'єкти запобігання.

У цей час у сфері діяльності щодо запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок можна виділити кілька напрямів, у яких НУО беруть активну участь:

- 1) гендерна й правова освіта різних державних і громадських організацій;
- 2) проведення наукових досліджень з даної проблематики;

- 3) підвищення інформованості різних категорій населення по проблемі не тільки примушування до вступу в статевий зв'язок, а й злочинного насильства в суспільстві, в родині з метою формування у свідомості людей негативного ставлення до цього явища.

НУО проводять юридичні консультації з метою інформування клієнта про його права та обов'язки, питання взаємодії із правоохоронними органами, надання допомоги в складанні заяв до різних інстанцій, а у випадку судового розгляду – інформування клієнта про саму процедуру судового розгляду і його роль у ній. Деякі кризові центри тісно співпрацюють із органами внутрішніх справ, зокрема обмінюються інформацією, проводять лекції й тренінги для співробітників органів внутрішніх справ.

Володіння ж знаннями інтерактивних методик, статистичними даними дозво-

литель багатьом професійним НУО успішно навчати через спеціалізовані тренінги представників різних структур. При цьому перевагою тренінгового навчання є активне залучення в процес тих, хто навчається, збагачення їх новими знаннями й навичками. До програми повинні бути включені питання, що стосуються таких понять, як насильство щодо жінок, його види й форми, роль гендерних стереотипів, культурних і релігійних особливостей, рекомендації з поліпшення роботи органів міліції тощо.

Окремо слід зупинитися на запобіганні примушуванню до вступу в статевий зв'язок, що вчиняється у родині. У таких випадках жінки не звертаються до правоохоронних органів, бо з тих чи інших причин бажають налагодити стосунки зі своїми чоловіками. Тут треба відмітити роботу груп самопідтримки (далі — ГСП). Члени ГСП намагаються посприяти відновленню добрих стосунків між подружжям, або надати іншу допомогу. Жінка повинна усвідомити, що зміст примирення не тільки в щирому каятті винуватця, а й у прийнятті їм яких-небудь зобов'язань щодо постраждалої жінки і навіть щодо інших членів родини. Дані зобов'язання розробляються на зустрічах постраждалої з винуватцем, які організовує ГСП. Консультант ГСП може допомогти жінці сформулювати свої вимоги до винуватця.

Важлива роль у програмах запобігання насильству в деяких країнах приділяється реабілітації злочинців (тут маємо на увазі осіб, які вчинили примушування до вступу в статевий зв'язок) як одному з заходів альтернативного покарання за вчинений злочин, хоча в цілому це питання дотепер у багатьох країнах є дискусійним. Вважаємо, що в будь-якому разі спроби допомогти злочинцю зрозуміти, що його поведінка в

певному сенсі набула й здатна змінитися у кращий бік, повинні вітатися.

Необхідно звернути увагу на запобіжну роль судових процесів у справах про примушування до вступу в статевий зв'язок. У ході розгляду суд зобов'язаний показати негативні сторони поведінки інших осіб, крім обвинувачуваних, які своїми діями сприяли вчиненню таких злочинів. Деякі матеріали про подібні судові процеси можуть публікуватися в пресі, але без таких подробиць, які здатні спотворити головний зміст подібних публікацій — моральний урок [8].

Підбиваючи підсумок, можна виокремити такі заходи спеціально-кримінологічного запобігання: відображення у національному законодавстві та введення у дію вимог щодо здійснення запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок, які закріплені у міжнародних нормативно-правових актах; здійснення королю за ЗМІ щодо випуску/трансляції продукції, яка пропагує гендерну нерівність та/або сексуальне насильство, жорстокість; створення та реалізація спеціальних навчальних програм з гендерної чутливості для співробітників правоохоронних органів; внесення доповнень до кримінально-процесуального законодавства щодо порядку порушення певної категорії кримінальних справ; розроблення стандартів дотримання прав громадян, залучених у кримінально-процесуальну й оперативно-розшукову діяльність правоохоронних органів; популяризація та фінансування НУО та ГСП, чия діяльність пов'язана із запобіганням сексуальному насильству всіх видів. Упровадження перелічених заходів посприє запобіганню не тільки примушуванню до вступу в статевий зв'язок, а й злочинам проти статевої свободи та недоторканості взагалі.

ПРИМІТКИ

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни. — 2-ге вид., перероб. і допов. — Х. : Право, 2009. — С. 55.

2. Кримінологія : учеб. для курсантов учеб. заведений МВД Украины / под ред. В. Г. Лихолоба, В. П. Филонова. — К. : Донецк, 1997. — С. 348.

3. Цымбал Е. Проблемы домашнего насилия в России [Електронний ресурс] / Е. Цымбал // Сексуальное домогательство на работе. — М., 1996. — С. 49—58. — Режим доступу : <http://www.a-z.ru/women/texts/ztimbr.htm>.

4. Уткин В. А. К вопросу об объективности при оценке деятельности органов внутренних дел / В. А. Уткин // Контроль и надзор за органами внутренних дел — важнейшая гарантия обеспечения прав человека : тез. докл. междунар. науч.-практ. конф., 17—19 февраля 2000 г. — М., 2000. — С. 57—59.

5. Галустьян О. А. Еще раз о правах граждан в деятельности органов внутренних дел / О. А. Галустьян, В. Н. Казаков // Контроль и надзор за органами внутренних дел — важнейшая гарантия обеспечения прав человека : тез. докл. междунар. науч.-практ. конф., 17–19 февраля 2000 г. — М., 2000. — С. 53–57.

6. Хван Л. Б. Уголовный процесс и международные стандарты в области защиты прав человека / Л. Б. Хван // Приоритетные вопросы реформ в системе уголовного правосудия в странах Центральной Азии : матер. регион. конф., 3–5.11.2003 г. — Ташкент, 2003. — С. 1–10.

7. Флямер М. Г. Что социальный работник должен знать в уголовном правосудии о статусах пострадавших от насилия в семье / М. Г. Флямер // Социальные работники за безопасность в семье. — М. : ЗАО «Редакционно-издательский комплекс Русанова», 1999. — С. 77–94.

8. Антонян Ю. М. Изнасилования: причины и предупреждение : пособие / Ю. М. Антонян, В. Л. Голубев, Ю. Н. Кудряков. — М. : ВНИИ МВД СССР, 1990. — С. 175.

Плутницкая Екатерина. Специально-криминологическое предупреждение принуждения к вступлению в половую связь.

В статье исследуется специально-криминологическое предупреждение принуждения к вступлению в половую связь и определяются его меры.

Ключевые слова: принуждение к вступлению в половую связь, специально-криминологическое предупреждение, меры специально-криминологического предупреждения.

Plutitska Katerina. Specially-criminology prophylaxis of forcing to entering into sexual connection.

The article is devoted to the specially-criminology prophylaxis of forcing to entering into sexual connection and its measures.

Key words: forcing to entering into sexual connection, specially-criminology prophylaxis, measures of the commonsocial prophylaxis.